

Uvodnik

Spoštovani bralci in bralke, v rokah imate tretjo številko Sodobne pedagogike v letu 2014, ki je namenjena predstavitvi konceptov, perspektiv in problemov socialne pedagogike kot samostojne pedagoške discipline.

Že v izhodišču se glede vsebinskega področja delovanja in statusa socialne pedagogike kot samostojne pedagoške discipline zastavljajo številna vprašanja. Kako opredeliti socialno pedagogiko? Komu je namenjena? S čim se ukvarja? V čem je razlika med socialno pedagogiko in socialnim delom ter posledično med strokovnim delovanjem socialnih pedagogov in socialnih delavcev? Kako je s profesionalizacijo socialnih poklicev in izobraževanjem socialnih pedagogov? Kako se je razvijalo strokovno področje socialne pedagogike v nemškem prostoru, kjer se je ta disciplina prvič vzpostavila pred dobrimi sto leti, in kako pri nas? Odgovori na zastavljena vprašanja nikakor niso enoznačni.

Če nekoliko pobrskamo po možnih odgovorih na ta vprašanja, se pokaže, da v javnosti krožijo zelo nenavadna mnenja o tistih, ki se poklicno ukvarjajo s socialnimi temami vzgoje in izobraževanja. Lahko bi rekli, da se za nekaterimi asociacijami skriva veliko nevednosti in celo predsodkov. Za nekatere so socialni pedagogi neke vrste nepoboljšljivi poklicni revolucionarji, ki skušajo izboljšati svet, radikalni socialni utopisti, za druge spet nemočni in nebogljeni pomočniki kapitalskih interesov, ki ponujajo pomirjevalne strategije in anestetike v čedalje bolj razpadajoči moderni. Ali kot takšno poslanstvo socialnega opiše A. Fromann z metaforo figovega lista – torej odpravljati družbene probleme na način, ki je čim manj viden in moteč širši družbi (Fromann v Kobolt 2001). Kar nekaj jih je, ki vidijo v socialnih delavcih predvsem nekoristne kramljače, ki ne pripravljajo svojih uporabnikov na resnost in neprijaznost življenja, pa čeprav bi bilo to nujno potrebno.

Pri takih pogledih in ocenah bode v oči predvsem naslednje protislovje: na eni strani so socialni pedagogi videni kot tisti, ki si prizadevajo za izboljšanje družbenih pogojev bivanja, na drugi strani pa je ravno njihov angažma deležen mnogo posmeha, ker jim gre za pravičnejšo družbo, česar pa naj ne bi bilo mogoče doseči v domeni njihovega poklicnega delovanja. Lahko bi rekli, da se v takih pogledih skriva oboje – spoštljiv in posmehljiv pristop.

Pred ozadjem te ambivalence, ki je povezana z delovanjem na socialnopedagoškem področju, se socialna pedagogika kot stroka pogosto znajde med »pomočjo in nadzorom«, »uporom in prilagajanjem«, »normalnostjo in deviantnostjo«, »oblastjo in nemočjo« ter »pravičnostjo in pristranostjo«. Ta razpon povezuje točki, med katerima vedno znova prihaja do interesnih konfliktov, napetosti in nerazrešljivosti. Stvarna razprava o nasprotujočih si interesih, ki postajajo zelo vidni, ko gre za konkretno delovanje, je potrebna, da v stroki ne pride do idealiziranega (samo)poviševanja in (samo)precenjevanja oz. do površnega in nediferenciranega (samo)diskreditiranja.

Dejstvo je, da se socialna pedagogika, ki se že po izvornih opredelitvah povezuje z razvojem in spremembami družbene (socialne) stvarnosti, ki vplivajo na razvoj in perspektive posameznika, ne more izogniti pojavom, ki povzročajo prekerne

življenjske pogoje in vodijo v brezupne situacije. Poklic socialnega pedagoga je s tem nujno soočen. Če gre za spremembe in za izboljšanje socialnih življenjskih okoliščin, ki naj bi jih med drugim omogočili tudi socialni pedagogi in socialni delavci, potem je treba vedeti, da ne gre za neke abstraktne cilje in ideale, ampak za konkretno socialno realnost, v kateri se znajdejo mnogi. Gre za ljudi, ki so socialno, ekonomsko in izobraževalno zapostavljeni, živijo na robu družbe in so brez zagovornikov, so eksistenčno ogroženi in odvisni od minimalne socialne podpore, živijo osamljeno, so brezdomci in se v družbi počutijo nevredne. Gre za ljudi, ki so prišli navzkriž z zakonom, so zasvojeni in v akutnih psihosocialnih težavah. Pogosto gre za otroke in mladostnike, ki v lastni družini doživljajo nasilje, ne najdejo varnosti in pogojev za zdravo ter socialno odraščanje in potrebujejo dolgoročno strokovno podporo. Še bi lahko naštevali primere iz življenjskih situacij, kjer je profesionalni socialni angažma neizogiben. Socialni pedagogi so v takih primerih nepogrešljivi in so v dobesednem pomenu zagovorniki z določenim odvetniškim »poslanstvom«, ki je potreben za odpravljanje družbene diskriminacije in vzpostavljanje socialne pravičnosti.

Pogled na zgodovino vzpostavljanja relativno samostojnega delovanja socialne pedagogike razkriva, da se je socialna pedagogika kot posebna pedagoška disciplina začela v nemški pedagogiki omenjati sredi 19. stoletja, teoretsko in praktično pa se je v tem prostoru uveljavila v začetku 20. stoletja. Po mnenju Mollenhauerja se izpostavljanje družbene dimenzije vzgoje in izobraževanja pokaže za nujno v času hitrega industrijskega razvoja in razraščanja konfliktnih družbenih odnosov (povzeto po Zorc - Maver 2006), temu pa je treba pripisati tudi povečano družbeno občutljivost za deviantno vedénje otrok in mladostnikov. Te izvirne opredelitve socialne pedagogike nakazujejo naraščajočo potrebo po teoretskem in praktičnem poglobljanju omenjene tematike v današnjem času, saj se zaradi vedno večje socialne razslojenosti družbe v neoliberalnem okolju in povečanih političnih ter ekonomskih migracij bolj kot kdaj prej v zgodovini srečujemo z družbenimi konflikti in marginalizacijo določenih družbenih skupin otrok in mladostnikov, ki močno vpliva na njihove enake vzgojno-izobraževalne možnosti.

Ker se je slovenska pedagogika in pedagoška praksa do prevladujočega vpliva anglosaških teoretičnih idej v zadnjih nekaj desetletjih razvijala pod močnim vplivom nemške pedagoške tradicije, se nam je zdelo smiselno načeti vprašanja razvoja socialnopedagoških teoretskih in praktičnih konceptov v Nemčiji in Avstriji ter primerjave tega razvoja s konceptualizacijo socialne pedagogike v Sloveniji. Objavljena besedila razkrivajo številne sorodnosti v prevladujočih teoretskih konceptih, pa tudi razlike, ki se nanašajo na umeščenost socialno pedagoške profesije v sistemu vzgoje in izobraževanja, izobraževanja socialnih pedagogov in vzpostavljanja odnosov do sorodnih znanstvenih in strokovnih področij – predvsem do obče pedagogike in socialnega dela.

Ko govorimo o osrednjih paradigmatskih idejah, se tako v nemško-avstrijskem kot slovenskem prostoru kaže premik od normalizacijskih, družbeno-reproduktivnih idej k družbeno-kritičnim konceptom (Razpotnik 2006) ter od razmišljanja o institucionalnih prevzgojnih praksah za otroke in mladostnike z motečim vedénjem k usmerjenosti socialne pedagogike v življenjsko polje, torej v »premagovanje

življenjskih problemov posameznika v celostnem življenjskem kontekstu» (Zorc-Maver 2006, str. 9). Če tradicionalno paradigmo socialne pedagogike najlepše opiše metafora figovega lista, novi teoretični in strokovno-praktični pristopi izpostavljajo pomen javnega kritičnega soočanja z družbenimi nepravilnostmi ter socialnopedagoških intervencij v heterogenem javnem družbenem okolju. V tej dimenziji se sodobna socialna pedagogika približuje teoretskim konceptom nekaterih sorodnih področij, kot sta na primer interkulturalna in inkluzivna pedagogika, pri (pre)vzgojno svetovalnem delu pa načelom pedagogike osvoboditve in dialoške pedagogike. Drugo pomembno področje, ki zaznamuje razvoj socialne pedagogike, je neposredno pedagoško svetovalno delo z otroki in mladostniki z motečim vedenjem. V nekoč politično združenem avstrijsko-slovenskem prostoru se je sistematična družbena obravnava otroške in mladinske deviantnosti začela pojavljati že v začetku 20. stoletja z vzpostavitvijo specializiranih oddelkov za otroško in mladinsko sodstvo (Bavcon in Šelih 2003) ter posledično z vzpostavljanjem sistema iskanja skrbniških družin in ustanavljanjem prevzgojnih institucij za delinkventno mladino. Zadnje obdobje pa v obeh prostorih zaznamujejo težnje k bolj družbeno integriranim oblikam dela s to populacijo, ki predpostavljajo tako občutljivejše posege v družinskem okolju kakor tudi nadomeščanje socialno marginaliziranih (pre)vzgojnih zavodov s socialnopedagoškim delom v stanovanjskih skupinah sredi urbanih življenjskih okolij. Temeljna načela praktičnega strokovnega dela s populacijo otrok in mladostnikov z resnimi čustvenimi in vedenjskimi težavami pa so majhnost (vzgojnih) skupin, izbira lokacij stanovanjskih skupin v bližini mestnih središč in kraja bivanja otrok ali mladostnikov, načelo integracije v skupnost in načelo odprtosti (Skalar 2006). Tretje področje, ki ga razkrivajo objavljeni prispevki, pa je razvoj socialne pedagogike kot akademske discipline in njena umeščenost v sistem sorodnih ved. Če se je v Sloveniji socialnopedagoška problematika do konca osemdesetih let 20. stoletja razvijala v okviru univerzitetnega študija pedagogike na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, ločeno pa tudi v okviru izobraževanja profila defektolog za motnje vedenja in osebnosti na Pedagoški akademiji v Ljubljani, je takrat prišlo do združitve študijskih programov, leta 1991 pa do nastanka študijskega programa Socialna pedagogika na Pedagoški fakulteti v Ljubljani (prav tam). Podobne smernice profesionalizacije in osamosvajanja področja socialne pedagogike najdemo tudi v avstrijskem in nemškem prostoru.

Če se torej nekoliko natančneje ozremo na socialno pedagogiko kot stroko, je mogoče zaznati, da v zadnjih dveh desetletjih s svojimi različnimi težišči v kontekstu pedagoške znanosti dobiva čedalje večji pomen. Njena vsebinska področja so pogosto zelo razvejana, vendar pa se med seboj prepletajo, tako da za opazovalca, ki ni bolj seznanjen s pedagoško-znanstvenimi diskurzi, nastaja vtis, da so vprašanja socialne pedagogike prisotna in aktualna povsod tam, kjer gre za družbeno pogojene probleme, ki imajo z vzgojo, izobraževanje, razvoj, doraščanje in učenje posameznika oz. skupin odločilen pomen. Tako zaznavanje hote ali nehoti vodi v domnevo, da je vsako vzgojno in izobraževalno delo povezano z družbenimi pojavi, za katere je zadolžena in pristojna predvsem socialna pedagogika s svojimi teorijami, analizami, razlagami in metodami. V navezavi na kritične družbene teorije,

vključujoč kritično pedagogiko, pa vodilni predstavniki socialne pedagogike vse bolj izpostavljajo njen nujni družbenokritični značaj. Ta trditev ne velja samo za nemški in slovenski prostor, ampak tudi za poglede in pristope, ki se naslanjajo na angleško in francosko tradicijo.

V zadnjih letih sta se delokrog in pomen socialne pedagogike razširila predvsem zaradi družbeno-političnih in socialno-ekonomskih razmer, ki so med drugim tesno povezane z migracijami. To se opaža znotraj pedagoške stroke, ki namenja velik del lastnega strokovno-znanstvenega diskurza teorijam in praksi socialne pedagogike, kar se odraža v številnih znanstvenih posvetih in publikacijah. Ne nazadnje čedalje bolj narašča tudi zanimanje za študij socialne pedagogike na različnih univerzah in visokih šolah. Te težnje so zelo vidne v celotnem zahodnoevropskem prostoru. Čeprav so številne od navedenih trditev površne, saj je predpostavka o družbeni pogojenosti vzgoje in izobraževanja vključena v občo pedagogiko od njenega nastanka, pa nas zanima, kakšna je tradicija socialne pedagogike v mednarodnem pogledu. Zaradi tega smo se odločili, da pogledamo v neposredno bližino nemškega in avstrijskega prostora. Uspelo nam je pridobiti dva prispevka iz Avstrije in en prispevek iz Nemčije, torej iz dveh držav, ki imata podobne razvojne težnje pedagogike kot Slovenija. Vsak pogled čez lasten rob je po svoje zanimiv, ker zbudi radovednost, vendar je tudi otežen, ker se terminologija in razumevanje določenih pojmov razlikujeta od našega prostora. Posledica tega je, da golo prevajanje pojmov, ki so povezani s samo stroko, pravno ureditvijo socialnih institucij, poklicnimi nazivi in zakoni, ne zadostuje za razumevanje napisanega. Zato je bilo na katerih mestih treba pri prevodu iz nemščine v slovenščino zapisati v oklepaj tudi nemški pojem oz. izraz, »dobesedne prevode« pa dopolniti s pojasnili. Tri tuje prispevke dopolnjuje domač, v katerem avtorica razmišlja o razvoju in današnji konceptualizaciji socialne pedagogike v Sloveniji.

Razprave tematske številke začne **Franz Hamburger** s prispevkom *Socialna pedagogika v Nemčiji: predstavitev s perspektive pedagoške tradicije*. Avtor v uvodni misli izpostavi idejo, da »socialna pedagogika« obsega tri različne pojave, ki so s socialnopedagoškim konstruktom tesno povezani. To so zgodovinska »resničnost« s svojo družbeno strukturiranostjo, teoretični sistemi, pristopi in pogledi pa tudi »diskurz« same socialne pedagogike. V pedagogiko kot samostojno disciplino se je pojem socialna pedagogika uvedel v Nemčiji sredi 19. stoletja in je ne nazadnje nastal zaradi takratne družbene stvarnosti (industrializacije in s tem povezane poverizacije), ki je močno vplivala na vzgojo in izobraževanje. Po avtorjih ocenah se je prvotna omejitev socialnopedagoškega področja na vse, kar je povezano z vzgojo izven šole in družine, kmalu pokazala kot neprimerna časovnim razmeram. Zaradi tega je bilo treba področje predmeta razširiti na delovanje v smislu podpore, načrtovanega skupnega življenja, posredovanja potrebnih socialnih in materialnih resursov ter reflektiranja, izobraževanja in vključevanja javnosti. Šele tako je dobila socialna pedagogika svojo javno legitimacijo, ker je oblikovala in usmerjala razmerje med posameznikom in socialno realnostjo v modernih družbah. V svojem prispevku se avtor loti tudi nekaterih zgodovinskih vidikov socialne pedagogike in izpostavi, da so novi pogledi na predmet prišli s predstavniki 20. stoletja, ki so znali določene nove vidike povezati z mednarodnim razvojem in težnjami. Iz

prispevka je razvidno, da je socialna pedagogika svoje lastno pojmovanje morala vedno znova prilagajati razmeram časa in da je stroga delitev na socialno delo (praksa) in socialno pedagogiko (teorija) vodila v slepo ulico. Avtor svoja razmišljanja zaključi z ugotovitvijo, da ne obstaja samo ena teorija socialne pedagogike, ampak je potrebna nenehna refleksija o teorijah in praksi, kajti vsaka teorija ima svojo spoznavno vrednost. Avtor Franz Hamburger, ki je danes v pokoju in je dolgo predaval ter raziskoval na univerzi v Mainzu, je eden najvplivnejših znanstvenikov na tem področju in mu je uspelo delovanje socialne pedagogike razširiti na izzive migracij. S tem je dobila socialna pedagogika v Nemčiji svoj poseben družbeni in strokovno-znanstveni pomen.

Drugi prispevek, *Zgodovinski in aktualni razvoji socialne pedagogike v Avstriji*, ki je nastal izpod peresa **Stephana Stinga**, profesorja na Univerzi v Celovcu, načenja podobna vprašanja kot Hamburgerjev članek. Že v uvodnih razmišljanjih si avtor zastavlja vprašanje, kako se v Avstriji pojmuje »socialna pedagogika«, in ugotovi, da iz različnih razlogov na to vprašanje ni mogoče enoznačno odgovoriti. Vzroki so naslednji: socialni pedagogi so pristojni za različne dejavnosti, vendar njihovo poklicno področje zakonsko ni točno definirano; izobraževanje določenih »socialnih« poklicev je deloma lokalno urejeno in odvisno od zasebnih struktur; avstrijski prispevki k teoretičnemu diskurzu socialne pedagogike so v nemškem prostoru slabo prepoznavni. Pojem »socialno delo« (Soziale Arbeit), ki se je uveljavil, se je dolgo uporabljal za različne oblike socialnega delovanja, kar pomeni, da se za njim skriva hierarhija in konkurenca socialnih poklicev. Iz zgodovinske perspektive je razvidno, da so prvi poskusi profesionalizacije zelo zgodnji, saj sežejo že v prvo polovico 19. stoletja, ko je šlo za pedagoško prakso v nastajajočih otroški vrtcih. Takoj po prvi svetovni vojni je prišlo pod vplivom psihoanalitičnega gibanja do resnih poskusov profilirati in profesionalizirati socialno pedagogiko; z nastopom nacionalsocializma je to gibanje zamrlo. Po drugi svetovni vojni dolgo ni zaznati takega pomembnega preloma v socialnopedagoškem smislu. Šele postopoma nastajajo, tako avtor, institucije (kot npr. Akademija za socialno delo leta 1975), ki izobražujejo za poklice na področju socialnega dela na postsekundarni ravni. Posledica usmeritve v (poklicno) izobraževanje za socialno delo je bila, da ni bilo ustrezne kvalifikacije s poglobljenim teoretičnim znanjem. Šele v zadnjih dveh desetletjih je opaziti, tako avtor, tudi uveljavljanje socialnopedagoških vsebin na nekaterih avstrijskih univerzah (npr. Gradec, Dunaj, Salzburg in Celovec) v okviru pedagoškega študija. Bolonjska reforma je prinesla nove vsebine in nove strukture v profesionalizacijo in akademizacijo socialne pedagogike. Avtor Stephan Sting je profesor za socialno pedagogiko na Univerzi v Celovcu in ima posebne zasluge, da je v zadnjih letih prišlo do vidnega uveljavljanja socialnopedagoških raziskav posebno na univerzah v Gradcu in Celovcu.

Medtem ko se prva dva tematska prispevka ukvarjata z historičnimi in sistematičnimi vidiki diskurza o terminologiji in pojmovanju socialne pedagogike, je naslednji članek, *Upadanje izobrazbe zaradi družinske lojalnosti? Večgeneracijska perspektiva kot profesionalni izziv v skrbi za otroke in mladostnike*, konkretna raziskava na področju s socialnopedagoškim ozadjem. Prispevek je pripravila **Ulrike Loch**, izredna profesorica za pedagogiko na Univerzi v Celovcu. Avtorica

obravnavava vprašanje, kako je možno z institucionalnim in profesionalnim svetovanjem otrokom in mladostnikom ponuditi pomoč, da ne zapustijo šolskega sistema in nadaljujejo svoje izobraževanje. Raziskava je nastala v okviru projekta *Varstvo otrok staršev s psihičnimi težavami* in je zelo nazoren primer vsebin in problemov, s katerimi se danes ukvarja sodobna socialna pedagogika. S svojimi etnografskimi opazovanji se osredotoči na strokovne postopke in intervencije, ki so nujno potrebni za varstvo otrok. Pri tem procesu se izkaže, kako pomembno vlogo ima večgeneracijsko družinsko povezovanje pri izvajanju pomoči. To še posebej velja za tiste primere, kjer so naslovniki skrbstvenih ukrepov neposredno vključeni v družine s tesnimi odnosi med generacijami. Raziskava je primerjalnega značaja in je bila opravljena v Nemčiji in Avstriji. V svojem teoretičnem delu avtorica izpostavi tezo, da sta svetovanje in pomoč otrokom ter mladostnikom uspešna, če je usmerjenost v družino primarna naloga vseh skrbstvenih ukrepov in se upoštevajo perspektive tako staršev kot otrok ter se spoštuje kontekst družine kot pomembno polje socializacije. V podporo svoje teze se avtorica sklicuje na ustrezne avstrijske in nemške zakone, ki so pravna podlaga za tako socialnopedagoško ukrepanje. Empirična raziskava pokaže, da je v določenih primerih pedagoškemu ravnanju treba dati nove možnosti, ki niso več usmerjene samo na odgovornost staršev, ampak na večgeneracijsko postopanje. To omogoča prekiniti reprodukcijo obremenjujočih družinskih dinamik ter omogoča otrokom in mladostnikom perspektivo, da ne opustijo izobrazbe iz gole družinske lojalnosti do staršev z duševnimi težavami. Ulrike Loch, ki predava in raziskuje na celovški univerzi na Oddelku za socialno pedagogiko, je vključena v številne socialnopedagoške projekte, ki se ukvarjajo s svetovanjem in pomočjo otrokom in mladostnikom.

Izbor tujih prispevkov dopolnjuje razprava Špele Razpotnik s pomenljivim naslovom *Socialno v socialni pedagogiki*. V njej avtorica poglobljeno in dobro dokumentirano opiše v začetku tega uvodnika izpostavljeno dilemo, ali je poslanstvo socialne pedagogike v težnji po prilagajanju posameznikov danim razmeram ali v zahtevi po kritičnem preizpraševanju trenutnega stanja in aktivnem prizadevanju za večanje resursov uporabnikov za boljše realne možnosti spopadanja z lastnimi eksistencialnimi težavami. Avtorica paradigmatiski premik od normalizacijske k družbeno-kritični vlogi ponazori s številnimi argumenti, ki vključujejo razprave o potrebnih spremembah na področju poimenovanja ciljnih skupin najpogostejših uporabnikov socialnopedagoških strokovnih storitev ter poudarke v zvezi s temeljnimi antropološkimi in svetovalskimi strategijami sodobnih socialnopedagoških teorij. Kljub mnogoštevilnim konceptualizacijam, ki, kot ugotavlja Franz Hamburger, onemogočajo govor o enotni teoretski usmeritvi socialne pedagogike, pa je v nekaterih sodobnih konceptih, ki jih izpostavlja Špela Razpotnik (pristopi odnosnosti, dialoškosti in deljene odgovornosti), mogoče zaznati povezavo s sorodnimi koncepti na področju obče pedagogike.

To sorodnost nakazuje tudi zadnja razprava z naslovom *Avtoriteta učitelja in koncept spoštovanja* **Danijele Makovec**. V njej avtorica na primeru primerjave zgodovinskih (Weber in Gogala) in aktualnih (M. Šebart Kovač, Krek in Kroflič) razprav s področja tematike pedagoške avtoritete izpostavi dve, za uspešno vzgojno-izobraževalno delovanje v šoli enako pomembni dimenziji avtoritete: širšo družbeno

dimenzijo družbenega ugleda poklica in ožjo odnosno dimenzijo osebnega odnosa med učencem in učiteljem. Za obe dimenziji je po njenem mnenju najpomembnejše vprašanje legitimizacije avtoritete, kjer ima ključno vlogo možnost aktivne vloge učenca v procesih pripoznavanja nadrejene vloge učitelja in ugleda šole kot institucije. Hkrati pa analiza tako zgodovinskih kot aktualnih virov, včasih tudi polemičnih razprav, pokaže pomembno povezavo med zagotavljanjem avtoritete in ustreznim vzajemnim spoštovanjem vseh akterjev v odnosu. Pomembnost ugotovitev avtorica podkrepi z rezultati empirične raziskave, opravljene leta 2009 na reprezentativnem vzorcu učiteljev in dijakov srednjih poklicnih in strokovnih šol v Sloveniji, ki kažejo, da sta spoštovanje učencev/dijakov do učitelja in hkrati učitelja do učencev/dijakov kategoriji, ki ju moramo nujno obravnavati enakovredno, in da učiteljev odnos do dijakov in njegova pričakovanja še kako pomembno vplivajo na vzpostavljanje spoštovanja, ki je temelj avtoritete.

Urednika tematskega sklopa Socialna pedagogika
dr. Vladimir Wakounig in dr. Robi Kroflič

Literatura in viri

- Bavcon, L. in Šelih, A. (2003). *Kazensko pravo. Splošni del*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- Kobolt, A. (2001). Intervju z Anne Fromann: socialna pedagogika v funkciji »figovega lista«. *Socialna pedagogika*, 5, št. 3, str. 375–386.
- Razpotnik, Š. (2006). Izziv socialni pedagogiki: biti glasnica družbenega obrobja. V: M. Sande, B. Dekleva, A. Kobolt, Š. Razpotnik in D. Zorc - Maver (ur.). *Socialna pedagogika: izbrani koncepti stroke*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta, str. 23–35.
- Skalar, V. (2006). Štiri desetletja do socialne pedagogike. V: M. Sande, B. Dekleva, A. Kobolt, Š. Razpotnik in D. Zorc - Maver (ur.). *Socialna pedagogika: izbrani koncepti stroke*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta, str. 13–23.
- Zorc - Maver, D. (2006). Socialna pedagogika v družbi negotovosti. V: M. Sande, B. Dekleva, A. Kobolt, Š. Razpotnik in D. Zorc - Maver (ur.). *Socialna pedagogika: izbrani koncepti stroke*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta, str. 23–35.